

ŞİİR VE ŞİİRİN NELİĞİ ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ*

Muhammed İhsan en-Nass**

Çeviren: Murat SULA***

Özet

Bu makâle, İslâm öncesi de dâhil olmak üzere, şiirin ne olduğu konusunda söylenmiş birtakım ifâde ve tanımları ele almaktadır. Konu hakkında dile getirilen görüşlere baktığımızda bunların, başlangıçta bir tanım olmaktan ziyade; bazen şiirin özelliklerini bazen de unsurlarını açıklamaya matuf gayretler olduğunu, ancak sistematik ilimlerin tesis edilmeye başlandığı veya oluştuğu dönemlerde ise efrâdını câmi tanımlar hüviyetini kazanmaya başladığını ancak yetersiz olduğunu görüyoruz. Bazı konularda tanımların yetersiz olmasında, tanımlanmak istenen şeyin mahiyetinin özelliği de etkili olmaktadır. Şiir de bunlardan birisi olsa gerek. Zira şiir, söylenenlerden de anlaşıldığı üzere, hissedileni kalıplara dökme gayreti olduğu gibi tanımı da kendisi gibi somutlaştırılma konusunda diğerlerinden farklılık göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, tarihi süreç içerisinde şiirin tanımının oluşması safhasında önemli bilgilere yer verilen bu çalışma, bu alanda yapılacak yeni araştırmalara yol gösterici olacağı muhakkaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Şâir, Serbest Şiir, Nazik el-Melâike, Nizâr el-Kabbânî

* Bu yazı, Mecma'ul-lugati'l-Arabiyye bi-Dimaşk Dergisi'nde (cilt: 83, cüz: 2, sayfa: 255-276) yayınlamış, "Kelâm fi'ş-şî'r ve-mâhiyyetih" isimli makâlenin çevirisidir.

Not: 1- Yazıda, yer yer serbest çeviri metodu takip edilmiştir.

2- Kaynaktaki yerleri belirtilmeyen bilgiler, tespit edilerek "" işaretleriyle dipnotlarda gösterilmiştir. Ayrıca, yazar tarafından dipnotlarda ilmî metoda uygun biçimde verilmeyen malûmatın kaynak bilgileri, elimizdeki eserlerden tespit edilmiştir. Bunun yanında makâlede belirtilen vefât tarihlerinin milâdi karşılıkları verilmiş ve aslında olmayan "Kaynaklar" kısmı ilâve edilmiştir.

** Dr., Dimaşk Arap Dili Enstitüsü Üyesi.

*** Yrd. Doç. Dr. KTÜ İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâğati. E-mail: muratsula@gmail.com

A Few Words About Poetry and What is Reality of Poem

Abstract

This article, deal with several expressions and definitions about what is reality of poetry and poem. When we look into ideas about of poetry and reality of it, we see that these efforts are consist of efforts aiming to explain sometimes the features or elements of poem. But, descriptions after institutionalization of science are dissimilar the previous. Because, what is reality of some things influence on defy description of these. Poem is one of them. The true is that poem is a product of felt/emotions rather than seen.

Key Words: Poem, Poet, Free Verse, Nâzîk al-Malaikah, Nizâr al-Kabbânî

Milletlerde sözlü sanatın, nesir ve şiir diye iki bölümde kategorize edilmesinin sebebi nedir ? ve şiiri, normal söz ile sanatsal nesirden ayıran şekil nedir? tarzındaki sorular, eskiden beri sorula gelmiştir. Söylenenlere incelediğimizde, bunların çoğunun, şiirin insan üzerindeki etkisi, güzelliği, zorluğu ve şâirin toplumdaki konumu gibi hususlardan kaynaklandığını görürüz. Şiirin mâhiyeti/neliği konusuna gelince, gerek eleştirmenlerin gerekse edebiyatçıların bu konuda pek fazla bir şey söylemedikleri dikkatimizi çeker.

Şu bir gerçektir ki, Câhiliye döneminde şâirin, toplumda önemli bir yeri vardı. Çünkü şâir, kabilesinin, hasımlara karşı savunucusu konumunda idi. Bu nedenle o, kabilesinin düşmanlarını hicveder, kahramanlıklarıyla övünür ve eşrâfını medhederdi. Ancak Câhiliye şiirinde, şiirin neliği ile ilgili bir açıklama bulamıyoruz. Sadece onun güçlüğü konusunda bazı şeylerin söylendiğini görüyoruz. el-Hutay'a konuyla ilgili şunları söylemektedir:

"Şiir zor ve basamaklı bir merdivendir – Şiire haksızlık eden ona hâkim olamaz

Şiiri bilmeyen, bu alanda yükselse de – o, bir gün mutlaka yere düşer"

Şair, bu sözleriyle şiir söylemek istediği halde bunu başaramayan kimseleri kastetmektedir¹.

¹ Ebû Ali el-Hasen İbn Reşîk, *el-'Umde fî mehâini'ş-şir, ve âdâbih ve nakdih*, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, (Beyrut 1401/1981), I/116.

Aynı konuda başka bir değerlendirme ise: “Mâhir birisinin şiir söylemesi, büyük bir kayayı sürüklemekten daha zordur. Zira şiir, deniz gibidir. Bilmeyene göre çok kolay, bilene göre ise gerçekten zor bir iştir”² şeklindedir.

Şiirin, Câhiliye dönemi insanlar üzerinde önemli etkisi vardı. Şöyle ki, bir kişi hakkında söylenen övücü bir beyit, onun toplumdaki konumunu yükseltirken, yerici bir beyit de onu en alt seviyelere düşürebiliyordu. Bu konuda el-'A'sâ (Meymûn b. Kays) ile el-Muhallak el-Kilâbî arasında cereyan eden olayı örnek olarak verebiliriz. Bir defasında el-'A'sâ, Mekke'ye gelir ve insanlar onun hakkında konuşmaya başlarlar. Bunu duyan el-Muhallak'ın ileri görüşlü hanımı, eşine: “Biliyorsun ki el-'A'sâ, buraya geldi, o açık sözlü olup şiirde de önemli bir konuma sahip biridir. Onun övdüğü her kişi, yükselmiş ve hicvettiği ise düşmüştür. Sen ise - bildiğin gibi - fakir olup, kızları olan ancak esamisi okunmayan birisisin. Bu nedenle hayatımızı aşıcılık sanatıyla idâme ettirmekteyiz. Eğer insanlardan önce ona gider, onu ziyafete davet eder, onun için bir hayvan keser ve ona sunabilecek şarap satın alabilirsen belki bize şans getirir”, der. Bunun üzerine el-Muhallak, eşinin sözünü dinleyerek ona gitti, onu misafir etmek istediğini belirtti. Bunun için kendisi bir hayvan keserken hanımı da ekmek pişirdi. O sırada arkadaşlarıyla birlikte Kaysiyye kabilesinin toplantısında bulunan el-'A'sâ'ya, bir kırba yağ ile süt ikram eden el-Muhallak, sunduğu şaraptan doyasıya içip sarhoş olan şâire kendisinden ve ailesinden sorması üzerine, sıkıntısından ve kızlarının durumundan bahsetti. Bunun üzerine el-'A'sâ ona, belini büken sıkıntılardan kurtulduğunu müjdeledi ve 'Ukâz Panayırında' aşağıdaki beyitlerin de yer aldığı kasîdesini³ okudu.

نفى الذم عن آل المخلق جفنة - كحماية السائح العراقي تفهق

لعمرى لقد لاحت عيون كثيرة - إلى ضوء النار باليفاع تحرق

تُشَبَّ لمقرورين يصطليانها - وبات على النار التدى والمخلق⁴

² İbn Reşîk, el-'Umde, I/117.

³ Şiir için bkz. el-'A'sâ, Meymûn b. Kays, Dîvânü'l-'A'sâ'l-kebir, yy., ts. s. 223-225.

⁴ Şâir el-'A'sâ, bu beyitlerde: kendisine, develerin su ihtiyacını karşılamak için kullanılan nehir kıyısındaki havuz gibi dolup taşmakta olan ikram tabağının Muhallak ailesinden yerilmeyi giderdiğine vurgu yapmaktadır. Zira o dönemde cömertliğin önemli bir haslet olduğu ve bu haslet sayesinde bazı insanlar diğerleri nezdinde önemli bir mevkie sahip olabildikleri bilinen bir realitedir. el-'A'sâ da bu konuya parmak basarak Muhallek'in cömert birisi olduğunun altını çizmektedir. Diğer

el-'A'sâ, kasidesini tamamlar tamamlamaz insanlar el-Muhallak'ın evine gelirler, onu tebrik ederler ve kabilelerin önde gelenleri, kızlarını istemek için birbirleriyle âdetâ yarışır. Böylece kızlarının tamamı babalarından daha iyi konumdaki insanlarla evlenirler⁵.

Şiirin, Ömer b. el-Hattâb döneminde, toplumdaki konumunu yükselttiği kişilerden biri de, Enfu'n-nâka/dişi devenin burnu Oğulları'dır. Onlar, bu lakabı taşımaları nedeniyle ayıplanıyorlar ve nesepleri sorulduğunda da bunu açıklamaktan sakınıyorlardı. Ancak el-Hutay'a, onları öven, *قوم هم الأنف والأذنان غيرهم - و من يسوي بأنف الناقة الذنبا* : "Bir kavim ki onlar burun, diğerleri ise kuyruktur. Devenin burnuyla kuyruğunun eşit olduğunu kim iddia edebilir" beytin yer aldığı kasideyi söyledikten sonra onlar bu lakapla övünmeye ve cesaret duymaya başladılar*.

Bunun yanında, şiirin, toplumdaki konumunu düşürdüğü kişilerden biri de, en-Numân b. el-Munzir'in içki arkadaşı er-Rarbî' b. Ziyâd el-'Absî'dir. Lebîd b. Rab'î'a, onu, henüz delikanlı iken, *مهلاً، آيت اللعن، لا تأكله* : "Yavaş, sana lanet dokunmasın, onunla arkadaşlık etme" recezi ile yerip hakkında edebe aykırı ifadeler kullanınca el-'Absî, en-Nu'mân nezdindeki konumunu kaybetti**.

* * *

İslâm gelince şiir, yine toplum üzerindeki etkisini korumaya devâm etmiştir. Ancak İslâm, *و الشعرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ. أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ. وَ* *﴿* *شَائِرِلَر(ة* gelince), onlar da sapıklara uyarlar. Onların her vâdide başıboş dolaşıp durduklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylemeye devâm ettiklerini görmedin mi?"⁶ âyetiyle şâirleri, toplumu kötöleyen

beyitlerde ise; *üşüyen insanların tepelerde yakılan ateşe, ısınmak amacıyla yönelmeleri gibi, insanların da ikrâmın kaynağı olan Muhallak'ın evine yönelmeye başladıklarını* dile getirmektedir. Cahiliye döneminde cömert insanların bir kısmı, ikramda bulunmak istediğinde tepelerde ateş yarakmış ve bu ateş onun böyle bir sosyal faaliyette bulunmak istediklerini anlarlar ve o ikrâmdan istifâde etmek isteyenler ateşin bulunduğu mahalle yönelirmiş. Şâir, Muhallek'ın evini bu mekâna benzetmiş ve o mahalde bir ikrâm olduğunu ve insanların oraya yönelmelerinin kendilerinin faydasına olacağına işaret etmiştir.

⁵ İbn Reşîk, el-'Umde, I/49.

* İbn Reşîk, el-'Umde, I/50.

** İbn Reşîk, el-'Umde, I/51

⁶ eş-Şu'arâ', 26/224-226.

﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا﴾⁷ şiirleri söylemekten alıkoyarken, âyetin *“Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah’ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğradıklarında kendilerinin savunanlar”*⁷ kısmıyla da müminleri övmüştür. Kur’ân’ın verdiği şâirler ise, insanları hicvedenler ve onlara haksızlıkta bulunanlardı. Aynı zamanda Kur’ân, Hz. Muhammed’in (as) şâir olması gerekmediğini de *﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ. إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ﴾* *“Biz ona (Peygamber’e) şiir öğretmedik. Zaten ona yarasmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah’tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur’âdır.”*⁸ âyetiyle vurgulamıştır. Âyetin üzerinde durduğu husus, Hz. Muhammed (as), şiir söylemek için değil, insanları Kur’ân âyetleri ile hidayete iletmek üzere gönderilmiş olduğudur.

Bu arada, Hz. Peygamber’den (as), Kur’ân’ın verdiği şâirlerin durumunu destekler mahiyette hadis rivayet edilmiştir. O’nun konuyla ilgili bir hadîsi ise şöyledir: «لأن يمتلى جوف أحكم قبحاً فبريه خير له من أن يمتلى شعراً» *“Bir kişinin karnının irinle dolup onu çıkarması şiirle dolmasından daha hayırlıdır”*⁹. Ancak, İbn Abbas, hadisten ne anlaşılması gerektiğini: Burada yerilen, *“kalbine şiirin gâlip gelen ve onu, dîninin emirlerini yerine getirmekten, Allah’ı anmaktan ve Kur’ân okumaktan alıkoyacak kadar kişiliğine şiirin hâkim olduğu kimsedir.”* şeklinde açıklamıştır.

Bunun yanında Hz. Peygamber’den (as), «إن من البيان لسحرا، وإن من الشعر» *“Şüphesiz ki, beyanın bir kısmında sihir/etkileme özelliği - ve şiirin bir kısmında hikmet vardır”*¹⁰ ve «من كلام العرب جزل، تتكلم به في ديوانها، وتُسَلِّ به» *“Şiir, Arap kelâmının cezel türündendir. Onunla toplantılarında konuşulur ve böylelikle aralarındaki kin giderilir”*¹⁰ şeklinde şiiri öven sözler de nakledilmektedir.

Kur’ân nazil olup, müşrikler de onun belâğatinden etkilenip, belîğ olduğunu kabul edince, bir kısım müşrikler, Peygamber’i (as) şâir sıfatıy-

⁷ eş-Şu’arâ’, 26/227.

⁸ Yâsîn, 36/69.

⁹ İbn Reşîk, el-’Umde, I/31-32.

^{*} İbn Reşîk, el-’Umde, I/32.

^{**} İbn Reşîk, el-’Umde, I/27.

¹⁰ İbn Reşîk, el-’Umde, I/28.

la yaftalamaya yeltenmişlerdir. Çünkü, o günkü toplum üzerinde şiirin derin etkisi bulunuyordu. Ancak Kur'ân, onların, Hz. Muhammed'in (as) şâir olduğu iddialarını ﴿ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ. وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴾: "Hiç şüphesiz o (Kur'ân), çok şerefli bir elçinin sözüdür. Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz!"¹¹ âyetiyle reddetmiştir.

Câhiliye döneminde şâir, sadece vezinli şiir söyleyen değil, aynı zamanda belîğ, harika ve insanların gönüllerinde derin etki bırakan sözler de söyleyendi.

Hz. Peygamber, müşriklerin hicivlerine karşı şâirlerden yardım alıyordu. O'nun şâirleri, Hassân b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik, Abdullah b. Ravâha idi. Onlar, müşriklere karşı, yine onların silahlarıyla karşılık vererek mücadele ediyorlardı. Çünkü, müşriklerin şâirleri, Allah Rasûlünü ve Abdullah b. ez-Zubâ'rî gibi müslümanları hicvediyorlardı. Bütün bu bilgilerden anlaşıldığına göre, İslâm'ın zuhûru, şiirin toplumdaki konumunda herhangi bir gerilemeye neden olmamıştır.

Ashabdan ve Hulefâ-i râşidînden de şiir hakkında pekçok söz ri-yayet edilmiştir. Ömer b. el-Hattâb'ın, şiirin Arap toplumunun bilgi kod-larını ortaya koyan; "Şiir, ondan daha iyi bir bilgiye sahip olmayan bir (Arap) toplumunun bilgisidir."¹² tarzındaki sözü, konuyla ilgili değerlendirmele-rinden sadece biridir. Yine Hz. Ömer, Ebû Musa el-Eş'ari'ye; "Elinden geldiğince şiirin öğretilmesini emret. Çünkü o, ahlâkî değerlere, doğru görüşe ve nesebin bilgisine götürür."¹³ şeklinde bir buyruk göndermiştir. İbn Abbas, şiir konusunda şunları söyler: "Allah'ın kitabından bir şey okur da onun anlamını bilemezseniz, onu şiirde arayınız. Zira şiir, Arab'ın divanıdır"¹⁴. Muâviye'nin, şiir konusundaki birkaç sözü ise şöyledir: "Bir kişinin, çocu-ğunu edebi zevkle donatması, görevidir. Şiir, edebî zevkle terbiye metotlarının en iyisidir". "Şiiri, en büyük gayeniz ve en çok meşgul olduğunuz işlerden biri haline getiriniz"¹⁵.

Görüldüğü üzere şiir hakkında pek çok söz söylenmiş, ancak bun-larda şiirin tanımı ve mahiyeti ile ilgili bir bilgiye rastlanamamıştır.

¹¹ el-Hâkka, 69/4041.

¹² İbn Reşîk, el-'Umde, I/27.

¹³ İbn Reşîk, el-'Umde, I/28.

¹⁴ İbn Reşîk, el-'Umde, I/30.

¹⁵ İbn Reşîk, el-'Umde, I/29.

Şiirle ilgili ilk tanımı, İbn Sîrîn'in yaptığını görüyoruz. O, şöyle demektedir: "*Şiir, kâfiyelerle dizilmiş bir sözdür*"¹⁶. Ancak bu, bir tanım olmaktan ziyade, sadece şiirin kafiye ile bağlantısını ortaya koyarak nersinden farkını belirtmiştir.

Ebu'l-Abbas Sa'leb, Ahmed b. Yahya'nın (291/904), şiir konulu iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri *Kavâ'idu's-şi'r*'dir ve matbudur. İkincisi ise *Ma'âni's-şi'r*'dir. Sa'leb, şiir eleştirmeni değil, nahiv ve dil âlimi olduğundan birinci kitabında şiirin tanımı ile ilgili herhangi bir şey söylememiş, sadece emir, nehiy, haber ve istihbar gibi kurallardan bahsetmiş ve manâ ile manâyı güzelleştiren konulara çok kısa bir şekilde değinmiştir¹⁷.

el-Beyân ve't-tebyîn isimli eserinde şiir ile şâirlerden ilk söz eden eleştirmen, el-Câhuz Ömer b. Bahr'dır (.../...). O, adı geçen eserinde muvelled şâirlerden Beşşâr b. Burd ve es-Seyyid el-Himyerî gibi doğuştan şiire yatkın olanlardan bahseder¹⁸. Ayrıca o, iyi şiirin özellikleri hakkında da bilgiler verir ve konuyla ilgili şunları söyler: "*En iyi şiir, cüzleri arasında uyumlu ve kâfiyeleri kolay olandır. Böylece sen, şiirin, birbirinden ayrılmayan uyumlu bir yapı arz ettiğini anlarsın*"¹⁹. Ayrıca el-Câhuz, şiir söyleme zamanlarından da bahsetmektedir. Zira, bazen meşhur şâirlere bile şiir söylemenin zor geldiğini belirtir ve konuyla ilgili el-Ferazdak'ın şu sözünü nakleder: "*Ben, insanların nezdinde Arap'ların en iyi şâiriyim. Buna rağmen, bazen bana, azı dışımı çıkarmak, bir beyit söylemekten daha kolay gelir*"²⁰. Yine el-Câhuz, şiirlerini tashîh eden şâirlerden söz eder ve konuyla ilgili olarak: "*Arap şâirlerden, kasîdelerini tam bir yıl veya daha uzun bir zaman kenara koyanlar mevcuttur. Onlar, zaman zaman kasîdelerini gözden geçirir, üzerinde yeniden düşünür ve konu ilgili görüşünü değiştirirlerdi. Bunu yaparken de aklını düşüncesine gem yapar ve görüşünü şiirine ölçü alırdı. ... Bunlar, bu tür kasîdelerini, "el-Havliyyât", "el-Mukalledât" ve "el-*

¹⁶ İbn Reşîk, *el-'Umde*, I/30.

¹⁷ İhsan Abbas, *Târîhu'n-nakd'l-'edeblî 'inde'l-'Arab: Nakdu's-şi'r fi'l-karnı's-sâni hattâ'l-karnı's-sâmın mune'l-huce*, (Ürdün 1986), s. 84.

¹⁸ Ebû Osmân Amr. b. el-Câhuz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk., Abdusselâm Muhammed Harûn, (Kahire 1418/1998), I/50.

¹⁹ el-Câhuz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I/67.

²⁰ el-Câhuz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I/130.

Munakkahât” olarak adlandırılırdı. Onlar, bunu, meşhur ve diğerleri arasından sivrilene şâir olmayı amaçladıkları için yaparlardır”²¹ bilgileri kaydeder.

el-Câhız, Belağat’la uğraşan herkesin şiir söyleyemeyeceğini de belirtir²². Bu, edîb ile şâir arasında var olan önemli bir ayrımı ortaya koymaktadır ki, bunun sebebi, kişinin tabiatının ve yapısının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. O, bu konuda şunları söyler: “Bir kişinin risâleler, hutbeler ve secili sözler yazmaya kabiliyeti olabilir, ancak buna karşılık bir beyit dahî söyleyemeyebilir”. Onun bu değerlendirmesi, şiirin mahiyetini ortaya koymaktadır ki o da şâirde doğuştan varolan “kabiliyet”tir. Ne var ki, bu kabiliyet, her edîbe bahşedilmemiş olabilir.

Görüldüğü gibi el-Câhız, şiirin mâhiyeti ile unsurlarını açıklayan bir tanım yapmamıştır.

Muhammed b. Sellâm el-Cumahî’ye (231/846) gelince o, şiirin, ilim ehlinin bilebileceği bir sanat olduğunu ileri sürmüş ve şöyle demiştir: “Şiire ait bir sanat ve kültür vardır ki onu, gözün, kulağın, elin ve dilin ayrıcalık kazandığı diğer ilim ve sanat erbapları gibi, ilim ehli bilir”²³. el-Cumahî, Câhiliyye dönemi şiirinin konumuyla ilgili de şunları kaydeder: “Şiir, Câhiliyye devrinde, Arapların ilimlerinin divanı ve bilgeliklerinin bulunduğu en üst nokta idi. Ona tabi oluyorlar ve gerektiğine ona müracaat ediyorlardı”²⁴.

Şiir ve şâirler hakkında ilk söz edenlerden biri ise İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim’dir. O, eş-Şîr ve’ş-şu’arâ isimli eserinde şiire dair pek çok konudan bahseder, ancak şiirin tanımını yapmaz. Eserinde şâirlerden [متكلف] mütekellif/doğuştan şâirliğe yatkın olmayanlar ve [متبوع] metbû/doğuştan yatkın olanlar olduğunu²⁵ hatırlatır. Ayrıca o, şiirin sebepleri ile vakitlerinden de söz eder ve şöyle der: “Şiirin öyle zamanları vardır ki, ona yatkınlığı olan ona uzak olur ve o konuda antrenmanı olan dahî onu zor bulur”²⁶. Ona göre bunun sebebi, kötü beslenme ve derin bir üzüntünün kişilik üzerindeki etkisidir.

²¹ el-Câhız, el-Beyân ve’t-tebyîn, 2/9.

²² el-Câhız, el-Beyân ve’t-tebyîn, 1/208.

²³ Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, Tabakâtu fuhûlî’ş-şu’arâ, şrh., Mahmûd Muhammed Şakir, (Cidde, ts.), 1/5.

²⁴ İbn Sellâm el-Cumahî, Tabakâtu fuhûlî’ş-şu’arâ, 1/24.

²⁵ İbn Kuteybe, eş-Şîr ve’ş-şu’arâ, thk., Ahmed Muhammed Şakir, (Kahire 1377/1958), 1/77.

²⁶ İbn Kuteybe, eş-Şîr ve’ş-şu’arâ, 1/80.

Öyle görünüyor ki şiire tanım getiren ilk kişi, büyük münşi olarak bilinen, Abdullah b. Muhammed el-Enbârî'dir (293/906). Ancak onun şiir eleştirisi konulu kitabı günümüze ulaşmamıştır. el-Enbârî'nin konuyla ilgili fikirlerini Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin *el-Basâ'ır ve'z-zehâ'ır*'inde bulabiliyoruz. et-Tevhîdî, konuyla ilgili şunları söylemektedir: "... *ve kelamcı (el-Enbârî'nin) dışında şiir tenkidi ve tanımı konularında ondan daha güzel şeyler söyleyen birisine rastlamadım. Onun, bu konuda söyledikleri Kudâme ve diğerlerininkinden daha çoktur*"²⁷. el-Enbârî, şiiri edebî bir tanımla tanımlamış ve şöyle demiştir: "*Şiir, kelâmın bağı, edebin ipi, belâğatın çiti, kapasitenin teşhir alanı, özün zuhur ettiği yer, beyanın mekânı, isteyicinin bahanesi, müteressilin aracı, Arab'ın işlere hakim olma vasıtası, edibin saygınlığı, kaçanın sığınağı, korkağın varacağı sonuç, temsilcinin kısmeti, i'râbın hâkimi ve doğrunun şahididir*"²⁸. Ancak bu da şiiri tanımlamamakta, aksine sadece onun konumunu ve kişiler üzerindeki etkisini betimlemektedir.

'İyâru's-şî'r isimli eserinde, şiire tanım getirenlerden birisi de İbn Tabâtabâ Muhammed b. Ahmed'dir (322/934). O, şiiri şöyle tanımlamaktadır: "*Şiir, manzûm bir kelâm olup mensûrden farklıdır. Nazmı ise sınırları belli olup bilinmektedir. Doğru bir karaktere ve zevke sahip olan, ölçüsü aruz olan şiir nazmetmek için yardıma ihtiyaç duymaz*"²⁹. İbn Tabâtabâ, şiiri, karakterin ve zevkin bir ürünü olarak görmektedir. O, daha sonra şiir sanatı hakkında şunları söyler: "*Şâir, bir kasîde yazmak istediğinde, düşüncesinde nesir olarak tasarladığı ve üzerine şiir inşâ etmek istediği anlamı söyle bir çalkalar ve köpürtür sonra da anlama giydirmek istediği uygun lafızları, kafiyeleri ve sözün kolayca söylenebilecek vezinleri hazırlar*"³⁰. İbn Tabâtabâ'ya göre şiir, bir karakter işidir ve aynı zamanda sanattır da. O, anlamı, sanat için asıl yapmaktadır. Çünkü ona göre şâir, önce anlamı araştırır, sonra kasîdesi için lafız, kafiye ve vezin seçer. İbn Tabâtabâ'nun şiir yazmak, onu güzelleştirmek, şiirin konumu ve kişiler üzerindeki etkisi hakkında da değerlendirmeleri bulunmaktadır. O, bu konuda şunları söylemektedir: "*Şiir, güzel sözleri ve latif manaları içermesi nedeniyle kendisiyle büyük şeylerin sa-*

²⁷ Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ali b. Muhammed el-Abbâs, *el-Basâ'ır ve'z-zehâ'ır*, (thk., Vedâd el-Kâdî, Beyrut 1408/1988), V/109.

²⁸ Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Basâ'ır ve'z-zehâ'ır*, II/218.

²⁹ Ebû'l-Hasan, Muhammed bi Ahmed İbn Tabâtabâ el-Alevî, 'İyâru's-şî'r, thk., Abdulazîz b. Nâsır el-Mânî, (yy., ts.), s. 5-6.

³⁰ İbn Tabâtabâ, 'İyâru's-şî'r, s. 7-8.

vunulduğu, nefret ve kinlerin yok edildiği, akılların kontrol edildiği ve ileri görüşlü insanların (dahî) etki altına bırakıldığı bir söz sanatıdır"³¹.

Görüldüğü kadarıyla şiire mantıkî bir tanım getiren ve aynı zamanda İbn Tabâtabâ'nun çağdaşı olan tenkitçi Ebu'l-Ferec Kudâme b. Cafer 'dir (337/949). O, Nakdu's-şî'r isimli eserinde şiirle ilgili olarak: "Bu konuda açıklanması gereken ilk şey, şiir olabilecek olanın, olmayandan ayıran tanımdır. Tam bir manaya delâlet etmesine karşın, ifâde açısından ondan daha belîğ ve daha veciz bir ifâde yoktur" tarzındaki ifâdelerinden sonra tanımını; "Şiir, vezinli, kâfiyeli ve anlamlı bir sözdür."³² şeklinde yapılabileceğini belirtir. Kudâme'ye göre şiirin tanımı, anlama delâlet eden vezinli ve kâfiyeli bir söz olmasıdır ve şiirin üzerine oturduğu unsurlar ise, vezin, kâfiye ve anlamdır. Bu mantıkî tanım, İbn Mâlik'in Elfiyye'si gibi bütün manzum çalışmaları kapsamakla birlikte şiirin bütün unsurlarını içermemektedir.

Yukarıda şiirle ilgili tanımlarını sunduğumuz âlimlerden başka konuya ilgi duyan, Ebû Tammâm'ın Hamâse'sine yazdığı şerhin mukaddimesinde şiirin tanımlarına yer veren âlimlerden biri de, dilci Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî (421/1030)'dir. el-Merzûkî, burada, şiirin unsurlarını açık bir şekilde tanımlamış ve konuyu şöyle özetlemiştir: "Onlar yani, Arap şâirler, anlamın doğruluğu ve kalitesine, lafzın güçlülüğü ile düzgünlüğüne, betimlemedeki tutarlılığa, ... benzetmedeki karşılaştırmaya, veznin uygun olması kuralı göz önünde bulundurularak yapılan seçime göre nazmın cüzlerinin uyumluluğuna, musteâr minh ile musteâr lehın uygunluğuna, lafzın anlam ile münasebetine ve kâfiyeler arasında tenafürün olmaması konularına dikkat etmişlerdir. İşte bu yedi konu, aynı zamanda şiirin unsurlarını oluşturmaktadır"³³.

O, düz yazı ve şiirden bahsettiği bölümde şiirin tanımını şöyle yapar: "Sonra şiir, tanımının, bir anlama delâlet eden vezinli ve kâfiyeli bir lafızdır" şeklinde yapılmasıyla nesirden ayrılmıştır"³⁴.

Adı geçen eserinde yaptığı bu tanımdan açıkça anlaşılan, Kudâme'ye göre şiirin unsurları üç şeyden ibaret olup, bunlar: vezin,

³¹ Ebû Hayyân et-Tevhîdî, el-Basâ'ır ve'z-zehâ'ır, II/108.

³² Ebû'l-Ferec Kudâme b. Cafer, Nakdu's-şî'r, thk., Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, (Beirut, trs.), s. 63.

³³ Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî, Şerhu Hamâseti'bnî Tammâm, şrh., Ğarîd eş-Şeyh, (Beirut 1424/2003), s. 10.

³⁴ el-Merzûkî, Şerhu Hamâseti'bnî Tammâm, s. 10.

kâfiye ve **manâdır**. Görüldüğü gibi burada, el-Merzûkî, Kudâme'nin tanımına aykırı bir şey söylememiştir. Onun üzerinde durduğu konu, şiirin tanımı olmayıp, unsurlarını ve şiirle nesir arasındaki farkları ortaya koymak ve şiirin nesirden daha üstün olduğuna dâir delilleri sunmak olmuştur.

Burada, şiir konusundaki düşüncesi diğer şâirlerinkinden farklılık arz eden birisi vardır ki o da Ebû 'Ubâde el-Velîd b. Ubeyd' dir (284/898). O, Ebû Temmâm'ın şiiri mantık ilmi ölçülerine göre tanımlamasına şiddetle karşı çıkar ve şöyle der:

"Bize mantığın tanımlarını dayattınız – hâlbuki şiirin yalanı doğruya ihtiyaç duymaz.

İrticalen konuşan, mantıkla, türüyle ve sebebiyle ilgilenmez.

Şiir, bir esintidir, ona işâret yeterlidir. Sathî sözün ise uzun girizgahları olmaz"

Ona göre şiir, tatvîl ve mantık kuralları üzerine değil, îcâz ve işâret esasları üzerine kuruludur. Ayrıca şiirde yalan bulunabilir ve bu da şâirin hayal ve tasavvuru demektir.

Şiir. konusunu **el-Vısâta beyne'l-Mutenebbî ve husûmih** isimli eserinde ele alan ve üzerinde imâl-i fikirde bulunan tenkitçilerden birisi de el-Kâdî Ali b. Abdulazîz el-Curcânî' dir (366/977). O şiiri şu sözleriyle tanımlamıştır: *"Şiir, karakterin, rivâyetin ve zekânın birleştiği Arap toplumunun bilgi birikimlerindenir. Ancak daha sonra uygulama ve deneyim onun önemli unsurlarından ve her bir nedeni için güç kaynağı olmuştur"*³⁵. el-Curcânî'ye göre şiirin unsurları, **karakter**, **rivâyet**, **zekâ** ve **alıştırmadır**. Zira o, şiiri, temeli karakter olan bir ilim olarak görmüştür.

Hicrî beşinci asırda İbn Reşîk el-Kayravânî (456/1064), **el-'Umde fi mahâsini's-şi'r** isimli eserini kaleme almış ve orada **Şiirin Tanımı ve Yapısı** adlı bir konu açmıştır. İbn Reşîk, burada şiiri şu sözleriyle tanımlamaktadır: *"Şiir, niyetten sonra dört unsur üzerine kurulur ki, bunlar: lafız, vezin, anlam ve kâfiyedir. Bu şiirin tanımudur"*³⁶. Yazar, daha sonra bu sözünü açıklamak üzere şunları ilâve eder: *"Çünkü, sözler içerisinde kâfiyeli ve vezinli olanlar vardır. Ancak bunlar, şiir yazmak amacı ve niyetiyle söylenmedi-*

³⁵ Ali b. Abdulazîz el-Curcânî, **el-Vısâta beyne'l-Mutenebbî ve husûmih**, thk., Muhammed Ebûl-Fadl İbrhîm-Ali Muhammed el-Becâvî, (Beyrut 1427-2006), s. 15.

³⁶ Ebû Ali el-Hasen İbn Reşîk, **el-'Umde**, I/119.

ği için şiir değildir". Görüldüğü üzere, İbn Reşîk, Kudâme'nin tanımına "niyet"i eklemiş bulunmaktadır. O, şiirde "niyet" konusunda fikir ileri süren bazı kişilerin sözlerini aktarmayı ihmal etmez. Bu nakillerden bir tanesi: "Şiir, dört rükün üzerine kurulmuştur: Övgü, yergi, nesîb ve ağıt"³⁷ şeklindedir. Ancak bazı araştırmacılar şiirin mahiyeti ile amaçlarını birbirine karıştırmışlardır. İbn Reşîk, beytin ne olduğu konusunda da fikrini beyan eder ve şöyle der: "Şiirde beyit, binadaki kapı gibidir. Konumlandığı zemin karakter, içeriği rivâyet, unsurları ilim, kapısı ise alıştırma ve onda yerleşen ise anlamdır. İçinde oturulmayan evden hayır umulmaz. Amaçlar ve kâfiyeler, yapıların ölçüleri ve örnekleri ya da çadırın kazıkları ve iplerine dönüşmüştür. Şiirin güzelliklerinden geride kalan ise, olmaması durumunda ihtiyaç duyulmayacak olan tamamlayıcı süsüdür"³⁸. Daha sonra İbn Reşîk, el-Kâdî el-Curcânî'nin, şiirle ilgili şu tanımını aktarır: "Şiir, karakterin, rivâyetin ve zekânın bileştiği Arap toplumunun bilgi birikimlerindenidir. Ancak daha sonra uygulama ve deneyim, onun önemli unsurlarından ve her bir nedeni için güç kaynağı olmuştur"³⁹. Ardından İbn Reşîk, şiirin rükünleri ve amaçları konusunda da bir şeyler söyler. Bunlardan anladığımız kadarıyla İbn Reşîk, şiirin mahiyeti konusuna elle tutulur yeni bir şey ilâve etmemiştir.

Hicrî yedinci asırda, isabetli görüşleriyle tanınan edebiyat eleştirmeni yetişmiştir ki, o da Ebu'l-Hasan el-Kurtâcennî'dir (683/1285). O, belâğat, edebiyat ve hikmet konulu *Minhâcu'l-bulağâ ve sirâcu'l-'udebâ* isimli eserini kaleme almıştır. el-Kurtâcennî, Aristo ve Arap feylesofesi görüşlerinden etkilenen bilginlerdendir. O, adı geçen eserinde açmış olduğu *Şiirin Mâhiyeti ile Hakikatine Götüren Bilgi* başlıklı konuda şunları kaydetmiştir: "Şiir, vezinli ve kâfiyeli bir sözdür. Güzel hayal içermesi, kendisine özgü taklid özelliğinin bulunması veya şâirin kelâmı iyi bir şekilde oluşturması, şiirin güçlü doğruluğu ya da güçlü şöhreti veya bunların tamamını içermesi nefsin şiiri sevmesi ya da sevmemesi için onu (şiiri) seven nefse sevdirmek ya da hoşlanmayan nefse tiksindirmek şiirin özelliğidir"⁴⁰. el-Kurtâcennî, şiiri, Kudâme gibi tanımlamıştır ancak o, "şiirin kişide bıraktığı etkiyi" şiirin özelliklerine eklemiş ve unsurlarını da "hayal" ve "anlatım" olarak belir-

³⁷ İbn Reşîk, el-'Umde, s. I/120.

³⁸ İbn Reşîk, el-'Umde, s. I/121.

³⁹ İbn Reşîk, el-'Umde, s. I/121-122.

⁴⁰ Ebû'l-Hasan Hâzım el-Kartâcennî, *Minhâcu'l-bulağâ ve sirâcu'l-'udebâ*, tkd., ve thk., Muhammed el-Hatîb İbnu'l-Havce, (Beyrut 2007), s. 71.

lemiştir. O, bu tanım ile, şiirde anlatım, doğruluk ve yalan gibi konulardan konuşulabilencliğini ileri sürmüş oluyor.

Şiir konusunda fikir beyan eski tarihçilerden birisi ise, toplum filozofu olan Abdurrahman b. Haldûn'dur (808/1406). O, **Mukaddime** isimli eserinde "**Şiir sanatı ve bu sanatı öğrenme yöntemi**" başlıklı konuda şiiri şöyle tanımlamıştır: "*Şiir, istiâre ve vasıflar üzerine kurulu, aynı vezin ve revâideki cüzlerle ayrıştırılmış; amaç bakımından söz konusu cüzlerin öncesi sonrasından farklı olan ve Araplara özgü üsluplara göre icrâ edilen bir söz türüdür*"⁴¹. İbn Haldûn, daha sonra şiirin kendisi demek olan unsurları açıklar ki ona göre şiir, bir sanattır ve bu sanatın da kendine ait şartları vardır. Onun konuyla ilgili şu sözlerini de eserinde okuyoruz: "*Şiir, icrâ etmenin ve ona âit sanatı iyi bir şekilde yerine getirmenin birtakım şartları vardır ki, bunların birincisi: İnsanda, şiirin, üzerine kurulabilecek bir melekenin oluşması için Araplara ait şiir külliyyatlarının ezberlemesidir*"⁴². Bu cümlelerden anlaşılana, ona göre şiir söyleme/yazma melekesi, ancak Arap şiirini ezberlemekle elde edilebilir ve şiir sanatı da birtakım şartlara dayanır. Buna göre İbn Haldûn şiiri, sadece içerik, unsur ve sanat açısından tanımlamıştır.

Çağımızda, bahirlere dayalı şiirden vazgeçirmek ve şiir türü konusunda yeni görüşler ileri sürmek için çalışmalar ele alınmıştır. **Kadâya'ş-şi'ril-mu'âsır** isimli eserinde konuyu ele alan ve bu alandaki ilklerden birisi, Nâzık el-Melâ'ike'dir. O, adı geçen eserinde **Serbest Şiire** çağrıda bulunmuştur. Bu şiir türü, beyit gibi iki mısra üzerine değil de tek mısra esasına dayanıyor olması nedeniyle klasik şiirden farklılık göstermektedir. Bu şiir, klasik şiirdeki gibi birbirine eşit tef'ilelere göre icrâ edilmekle birlikte kasîdede olduğu gibi tek bir kâfiye bağlılık gibi bir zorunluluk yoktur. Bu özelliklerinden dolayı bu şiir türü, **Tef'ile Şiiri** olarak adlandırılmıştır ve bunda da klasik şiirin Habab, Kâmil, Remel ve Mutekâreb gibi bahirleri kullanılır.

Şiirin bu türü, Arap coğrafyasında uzun bir süre kullanıldı ancak daha sonra, önce **Mecelletu Şi'r** çevresinde ortaya çıkan ve çok geçmeden bütün Arap coğrafyasına yayılan **Kasîdetu'n-nesr** adı altında başka bir tür ortaya çıktı.

⁴¹ Abdurrahman İbn Haldûn, **Mukaddime**, thk., Abdurrahman eş-Şeddâdi, (ed-Dâru'l-beyzâ' 2005), s. III/284.

⁴² İbn Haldûn, **Muakddime**, III/285.

Nâzik el-Melâike'ye göre şiirin tanımı nasıldı? O, *Kadâya's-ş-i'rîl-mu'âsır* isimli eserinde şiirin unsurlarından söz etmekte ve bunların; konu, şekil, ayrıntı (tarzlar) ve vezin olduğunu belirtmektedir⁴³.

Şiiri ve mâhiyetini tanımlayan son dönem edebiyat eleştirmenlerinden birisi de, *Mâ huve's-ş-i'r* isimli küçük hacimli eserinde konuyu ele alan Nizâr el-Kabbânî'dir. Şâir el-Kabbânî, bu eserinde, şiirin mâhiyeti dışında hemen hemen her şeyden söz etmiştir. O, esrinde şiiri betimsel ve duygusal tanımlarla anlatır. Bu nedenle o, bize bir ölçü çerçevesinde sayılabilecek bir tanım sunmamıştır. Onun şiir tanımlarından bazıları şöyledir:

“ 1- Şiir, geçmiş bütün dilleri ortadan kaldıran ve şeklini yeniden oluşturmuş Arap dilinin ta kendisidir.

2- Şiir, bütün akılları dumura uğratan, sıra dışı söz ve bütün düzenleri alt üst eden başkaldırıdır.

3- Şiir, şiddet kullanılmadan ve kan akıtılmadan, insanlığın kendisine karşı varlığını ortaya koyabildiği kültürel değişimdir.

4- Şiir, kanun tanımayan ve adâletin zirvesini temsil eden sanattır. ...”⁴⁴. Bu tanımlar, şiiri anlatmaya çalışan Nizâr, geleceğin şiirinin, *Nesir Kaside* olacağını söyleyenlerdendir⁴⁵.

Şiirin tanımını ele alan çağdaş şâir ve eleştirmen Adonis'tir. O, *Zamanu's-ş-i'r* isimli eserinde şiir konusunda: “Yeni şiir için yapabileceğimiz en iyi tanım, onun, bir rüya olduğudur. Rüyanın tabiatında ise hâkim olan kavramların dışına sızma vardır. Bundan dolayı bu şiir, eşyanın düzeninde ve ona bakış sisteminde değişiklik demek olup, bu konuda göze ilk çarpan şey, eski şiirin şekil ve metotlarına başkaldırmadır”⁴⁶. Aynı eserin başka bir yerinde *Şiire bakış: az nasıldı?* şeklindeki bir soruya cevâben şunları söylemektedir: Bu sorunuzla şiirin mâhiyetinin belirlenmesini kastediyorsanız, sorunuz cevaplandırılmayacak türdendir. “Çünkü, her cevap, bazı kurallara ve ölçülere bağlıdır. Şiir ise kuralları ve ölçüleri yok sayan bir eylemdir”⁴⁷. Şiirdeki son akımı destekleyenlerden biri de Adonis'tir. O, şiirin tanımı-

⁴³ Nâzik el-Melâike, *Kadâya's-ş-i'rîl-mu'âsır*, (Mektebetü'n-nahda 1967), s. 202.

⁴⁴ Nizâr el-Kabbânî, *Mâ huve's-ş-i'r*, yy, ts., s. 33.

⁴⁵ Nizâr el-Kabbânî, *Mâ huve's-ş-i'r*, s. 115.

⁴⁶ Adonis, *Zamanu's-ş-i'r*, (yy., ts.), s. 9.

⁴⁷ Adonis, *Zamanu's-ş-i'r*, s. 312.

nun eksik olması, mahiyetinin, kavramlarının ve âlem, insan ve ifadenin yorumlandığı bakış açılarının basitliği nedeniyle, Arap coğrafyasındaki bu akımı eleştirenleri tenkit eder⁴⁸.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı üzere, Arap tenkitçiler ile şâirler, şiirin mâhiyeti konusunda etraflı bir tanım geliştirememişlerdir. Onlardan bazıları şiir, karaktere - ki bu mâhiyetin tanımına yakın bir tanımdır - bazıları ise bu karaktere sanatı eklemiştir.

* * *

Arap olmayan eleştirmen ve araştırmacılardan şiir konusunda fikirlerini açıklayanlardan biri, konuyu, **Şiir Sanatı** olarak da bilinen **Şiir** isimli eserinde ele alan Yunanlı filozof Aristo'dur. O, şiiri "**taklit**" olarak tanımlamakta ve amacının "**arındırma**" olduğunu belirtmektedir. Ancak Aristo söz konusu eserinde trajediden bahsetmektedir. Onun bu eseri, komedi kısmı kaybolduğundan, günümüze eksik olarak intikal etmiştir. Aristo'nun üzerinde durduğu konu, kendi döneminde yaygın olan tiyatro sanatıdır. Söz konusu eser, batılı eleştirmenler ile felsefeciler, batı felsefesi, özellikle filozof İbn Rüşd, İbn Sînâ ve el-Fârâbî üzerinde etkili olmuştur.

İbn Rüşd, Aristo'nun kitabını, Süryanca'dan Arapça'ya tercüme edildikten sonra, özetlemiş ve onun şiir konusundaki sözlerine açıklık getirerek, şiirle ilgili ifadelerin hayalden ibaret olduğunu belirtmiş ve benzerlik/taklitçilik nazariyesine açıklık getirmiştir.

el-Fârâbî'ye gelince, o da, Aristo'nun fikirlerini **Kavânînu sînâ'âtî's-şi'r** isimli eserinde özetlemiştir.

İbn Sînâ'nun, Aristo'nun düşüncelerinden yararlanarak kaleme aldığı **Şiir Sanatı** isimli bir eseri mevcuttur. İbn Sînâ'nun tanımına göre şiir, "*Araplara göre kâfiyeli ve birbirine eşit vezinli sözlerden oluşan hayali bir kelâmdır.*"

Şiir konusunda, Batılı filozoflardan Kant ve Hegel'in yanında, bu çalışmanın sınırlarını zorlayacak kadar, birçok kişi fikir beyân etmiştir. Bunların bir kısmı, Klasik, Romantizm, Sürrealist, Sembolizm, Sosyalist, Pozitivist ve diğer akım taraftarlarıdır.

⁴⁸ Adonis, *Zamanu's-şi'r*, (Mukaddime).

Bazı Batılı edebiyatçılarınun tanımları şiirin mâhiyetine değil, onu betimleye yöneliktir. Ressam Leonardo da Vinci, “Şiir, hissedilen fakat görülebilen bir şekildir.”, G. Mor: “Şiir hakkında yapabileceğim en iyi tanımım, o, şâirin kişiliğinin dışında icat ettiği şeydir.”, Worth: “Şiir, dinginlik esnasında hissettiğimiz heyecanın kaynaklık ettiği güçlü duyguların kendiliğinden taşmasıdır.” ve Shelly: “Gölgede oturan şâir, kişisel yalnızlık hissetmesi nedeniyle güzel şarkılar terennüm eden bülbüldür.” demektedir.

* * *

Geçmişte ve günümüzde şiir hakkında söylenenleri sunduktan sonra şu soruları sormamız gerekmektedir. Verilen tanımlar arasında şiirin ne olduğuna dâir kapsayıcı bir tanım var mıdır? Bunun cevabı tabîî ki olumsuzdur. Sanki şiir, tanımlamaz bir şeydir ve ancak tanımı, bütün unsurlarıyla mümkündür.

Burada verdiğimiz bazı tanımlarda “karakter” kelimesi geçmektedir. Bu terimle ilgili ayrıntılı bilgi vermekte fayda vardır. Söz konusu “karakter”i neden bütün insanlarda göremiyoruz şeklindeki bir sorunun cevabı, çünkü şiir (yazmak), insanların bir kısmına bahşedilen “fitrî bir yetenektir” olur. Şiir, insanların eğitimle öğrenebilecekleri ve neticesinde şâir olabilecekleri bir ilim değildir. Söz konusu yetenek, şâirin varlığının bir parçası ve genlerinden biridir. Kendisinde bu genin bulunmadığı kişinin şâir olması mümkün değildir ve bir kişinin, şâir olabilmesi için de şâir(lik yeteneğiyle donatılmış) olarak yaratılması gerekmektedir. Bu durum, şâirin, toplumundaki yüksek konumu; bazı insanların, “her şâirin kendisine şiirin sözlerini fısıldayan bir şeytanı vardır” şeklindeki inancı; bazı şâirlerin, “kendisine şiir sözlerini fısıldayan bir şeytanın olduğu iddiası” ve hatta bir kısmının, bu tür şeytanlarına bazı isimler vermeleri gibi, birçok konuda bize fikir vermektedir. Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî, bir risâlesinde şâirlerin şeytanlarından bahsetmekte⁴⁹ ve şöyle demektedir: “Araplar arasında, her şâirin, kendisinin anlayacağı dilde konuşan bir şeytanı olduğu inancı yaygındır. el-'A'sâ, بُعِدَا لِلغَوِيِّ المذمَّم «جَهَنَّمَ» ودعوا له — «مسحلا» حليلي دعوت حليلي: “Başkalarının Cihennem ismiyle çağырdıkları dostuma, kötülenmiş akılsızlıktan uzak kalması için ona Mıshal adını verdim” anlamındaki beytinde de geçtiği gibi

⁴⁹ Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî, *Risâletu'l-gufrân*, şrh., Kâmil Kılânî, (Mısır, trs.), s. 478.

şeytanını **Mıshal** olarak adlandırmıştır. *İbn Dureyd'in şeytanının adı ise Ebû Zâciye'dir*⁵⁰.

Bazıları, bu konuda ileri giderek şeytanlarını eril ve dişil olarak sınıflandırmışlardır. Recezci el-'Accâc'ın, el-Mirbed'e geldiğinde ve matlai قد حَبَّرَ الدَّيْنَ الْإِلَهَ فَحَبَّرَ "Din, Allah'ın zorunlu kılmasıyla zorunlu olmuştur" beyitle başlayan urcûzesini okuyup durum, Ebu'n-Necm'e bildirildiğinde ise *بنى وكلُّ شاعرٍ من البشرِ - شيطانُهُ أنتى وشيطاني* ile başlayan ve *ذكرُ : "Ben ve bütün şâirler insanız. Onların şeytanı dişi benimki ise erkektir"* şeklinde devâm eden urcûzesini inşâd ettiği rivâyet edilmektedir.

Şâirlerin, kendilerine şiir sözlerini fısıldayan şeytanları olduğu şeklindeki iddiaları, doğuştan getirdikleri "yetenek"le açıklanabilir. Zîra Ebu'l-'Alâ, **Risâletu'ş-şeyâtîn** isimli eserinde eski şâirlerin şiirlerini içgüdü ile söylediklerini belirtmektedir⁵¹.

Bundan dolayı birçok edebiyatçının, araştırma yapma, çok sayıda kitap ve makâle yazma konusunda mâhir olmalarına rağmen şâir olmadıklarını görüyoruz. Mesela eski edebiyatçılarımızdan el-Câhîz'ın birçok eser telif ettiğini ancak şiir söylemediğini, aynı şekilde eşsiz edebiyatçı Ebû Hayyân et-Tevhîdî ve diğerlerinin de aynı özellikte olduklarını görüyoruz. Çağdaşlardan büyük edebiyatçı Tâhâ Huseyn, edebiyatçı ve tarihçi idi ancak şâir değildi. Aynı şekilde âlim Ahmed Emin de. Edebî becerinin yanında şiir kabiliyetine sâhip olanlar oldukça azdır. Bunlardan birisi ise, büyük yazar olan Abbas Mahmud el-Akkad, önemli bir edebiyatçılığının yanında aynı zamanda iyi bir tarihçi ve şâirdi.

Şiirin, doğuştan gelen fitrî bir kabiliyet işi olması nedeniyle, Nu'mân b. el-Munzîr'in huzuruna çıkarak er-Rebî' b. Ziyâd el-'Absî'yi hicveden şiiri söylen Lebîd b. Rabî'a gibi, bu kâbiliyeti sayesinde, gençlik dönemlerinde şiir inşâd edenleri de görebiliyoruz.

Şiir, güzel sanatlardan biridir. Bu sanatların bazıları, araçları bakımından diğerlerinden farklılık gösterir. Şiirin aracı lafız, mûsîkîninki melodi ile ses ve resminki çizgiler ile renklerden ibarettir. Bu sanatların tamamının doğuştan var olan kabiliyete bağlı olması, büyük Alman mü-

* el-Ma'arrî, **Risâletu'l-gufrân**, s. 479. [Çev.]

⁵⁰ el-Ma'arrî, **Risâletu'l-gufrân**, s. 480.

⁵¹ el-Ma'arrî, **Risâletu'ş-şeyâtîn**, s. 481.

zisiyeni Johann Sebastian Bach'ın, ki küçük yaşlarda mûsikî yazmakla temayüz etmiştir- ve Avusturyalı Wolfgang Amadeus Mozart'ın, mûsikîde temayüz etme sırları hakkında bize bilgi vermektedir. Aynı şekilde, şiirin ve diğer sanatların kabiliyete bağlı olması, şiir yeteneğinin, bu yeteneği nesilden nesile aktaran fertlerin bulunduğu mükemmel bir âile ortamında ortaya çıkabileceği gerçeğini de göstermektedir. Buna, Zuheyr b. Ebî Sulmâ âilesi ile, bu âileden Züheyr'in oğlu Ka'b, Ka'b'ın oğlu 'Akabe ve 'Akabe'nin oğlu şâir idie ve Cerîr b. el-'Atyye âilelerini örnek verebiliriz. Şiir yeteneği genetiksel olabileceği gibi sanatsal da olabilir. Mesela Bach'ın üç çocuğu vardı ve bunların hepsi mûsikî alanında kendilerini ispatlamışlardı.

Ancak, sadece şiirsel yetenek, bir kişinin şâir olması için yeterli midir? Elbette ki hayır. Bir kişinin şâir olabilmesi için şiirsel yeteneğin yanında sahip olması gerek başka şeyler de vardır. Öncelikle şâirin, âit olduğu milletin dilini iyi bilmesi gerekir. Çünkü şiirin aracı, sözcüklerdir. Bir kişide yeteneğin yanında dil de iyi olursa onun şâir olması mümkündür. Ancak ne dil ne de yetenek, iyi bir şiir için yeterlidir. Bunun için şâirin, döneminde geçerli olan, arûz, Klasik Arap şiirinde kullanılan kâfiye gibi, şiir ile ilgili kurallara hâkim olması, aynı şekilde, meleke kazanması ve yeteneğinin ortaya çıkması için de çok miktarda şiir ezberlemesi gerekmektedir. Parlaması ve ışıması için usta, madeni cilaladığı gibi, iyi şiir söylemeyi / yazmayı arzulayan şâirin de öncekilerin şiirlerinden epey bir miktarı ezberlemesi zorunludur.

Yeteneğin dille bağlantılı olmasını, Arap olmadığı halde Arapça şiir yazan şâirlerin varlığı göstermektedir. Bu insanlar, Araplarla beraber yaşamışlar ve Arapça'yı bu sayede ilerletmişlerdir. Emevî döneminde, Hindistanlı anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelen ve iyi bir şâir olan Nusayb isminde birisi yaşamıştır. Bu şâir, Emevîlerin övgücüsü idi ve el-'Asma'î de, onun şiirinin iyi olduğunu kabul etmiştir⁵². Aynı şekilde başka bir şâir ise Hindistanlı olmasından dolayı dilinde pelteklik bulunmasına rağmen iyi bir şâir olan Ebû 'Atâ es-Sindî'dir⁵³. Burada zikredebileceğimiz üçüncü bir şâir ise, İran asıllı İsmail b. Yesâr'dır⁵⁴.

⁵² Ebûl-Ferac el-İsfahânî, el-'Ağânî, thk., İhsân Abbas, İbrahim es-Se'âfin, Bekr Abbas, (Beyrut 1429/2008), I/214-244.

⁵³ el-İsfahânî, el-'Ağânî, XVII/234-245.

⁵⁴ el-İsfahânî, el-'Ağânî, IV/285-299

Abbasî döneminde de Arap şiirini iyi şekilde icrâ eden ve büyük şöhret kazanan İran asıllı birçok şâir yaşamıştır. Beşşâr b. Burd, Ebû Nuvâs, Rum asıllı Ali b. el-Abbâs b. Cureyc İbnu'r-Rûmî bunların meşhurlarından bazılarıdır.

Bazen şiir kabiliyeti, şâirden gidebilir. el-Ferazdak'ın, şöyle dediği rivâyet edilmektedir: *“İnsanların, benim meşhur şâirlerden biri olduğum konusunda şüpheleri yoktur. Ancak bazen öyle anlar gelir ki, azı dişlerinden birini çekmek, bana, bir beyit söylemekten daha kolay gelir”*⁵⁵. Benzer bir söylenti de şâir Nusayb'dan rivâyet edilmiştir. Bir keresinde kendisine, şiir söylemek istediğiniz halde, size zor geldiği anlar olur mu? şeklinde yöneltilen bir soruya; *“Allah'a yemin olsun ki, Evet. Bu durumda atımın hazırlanmasını emreder, ona biner, sonra ıssız patika yollarda gezinir ve güvenli yerlerde mola veririm. Bu gezinti, beni harekete geçirir, ve şiir kabiliyetimin önündeki engeli kaldırır”*⁵⁶.

* * *

Buraya kadar anlatılanları şöyle özetleyebiliriz: Şiirin tanımı, yetenek ve dil gibi iki önemli unsura dayanmaktadır. Şiirin iyi icrâ edilebilmesi için, şiir kasîdelerinin ezberlenmesi, arûz, nahiv ve sarf kurallarının bilinmesi gibi ek şartlar da ileri sürülmüştür. Arap edebiyatında klasik şiir; vezin ve kâfiye gibi iki kural üzerine oluşturulmuştur. Ancak pek çok çağdaş şâir, bu kurallardan vazgeçerek, önce **Serbest Şiir** veya **Tef'ile Şiiri**, ardından **Nesir Şiiri** türlerini icat etmişlerdir. Son şiir türünün ortaya çıkmasından sonra, vezin ve kâfiyeye uyma zorunluluğu olmaması nedeniyle, birçok şâir türemiş ve bunun sonucu olarak şiir, düz yazı biçimini almıştır. Bu durum, şiir kabiliyeti olmayanlara; cılız, saçma, anlamı olmamasına rağmen şiir olarak adlandırılan, anlam delâletinden ve yaratıcılık görseiliğinden yoksun olmaları nedeniyle okunduğunda hiçbir şey anlaşılmayan söz söylemelerine imkân sağlamıştır.

Biz, burada **“Düz Kasîde”** konusunda iyi olan ve kaliteli şiirler ortaya koyanları görmezlikten gelemeyiz. Fakat bunların sayısı, bir elin parmaklarını geçmez. Diğerleri ise iyi şiir sihribazlığı yapmaktadırlar.

Şiir yeteneği iki unsura dayanmaktadır: Dilin kullanımı ve hayal. Yetenek sâhibi şâir, düşüncelerini ve duygularını ifâde edebilecek lafız-

⁵⁵ el-İsfahânî, el-'Ağâni, XXI/256.

⁵⁶ el-İsfahânî, el-'Ağâni, I/237.

lardan faydalanır, ona yaratıcı hayali görsellik konusunda yardımcı olur ve böylece şiiri, lafızları ve görselliği ile okuyucuda etki bırakır. Çünkü şiir, ifadedir, betimledir ve ritimdir. Şiir, bu şartları taşımadığında, İbn Mâlik'in Elfiyye'si gibi, sadece manzum bir eser olur, şiir değil.

KAYNAKLAR

el-A'ŞÂ, Meymûn b. Kays, *Dîvânu'l-A'şâ'l-kebir*, yy., ts.

ADONİS, *Zamanu's-şî'r*, yy., ts.

el-CÂHİZ, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk., Abdusslem Muhammed Harûn, Kahire 1418/1998.

el-CUMAHÎ, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu fuhûli's-su'arâ*, şrh., Mahmûd Muhammed Şakir, Cidde, ts.

el-CURCÂNÎ, Ali b. Abdulazîz, *el-Visâta beyne'l-Mutenebbî ve husûmih*, thk., Muhammed Ebûl-Fadl İbrhim-Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut 1427-2006.

KARAMAN, Hayrettin ve diğerleri, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, TDV, İstanbul 2010.

el-ISFAHÂNÎ, Ebûl-Ferac, K. *el-Ağânî*, thk., İhsân Abbas, İbrahim es-Se'âfin, Bekr Abbas, Beyrut 1429/2008.

ABBAS, İhsan, *Târîhu'n-nakdî'l-'edebî 'inde'l-'Arab: Nakdu's-şî'r fi'l-karnî's-sânî hattâ'l-karnî's-sâmün mine'l-hıcre*, Ürdün 1986.

İBN HALDÛN, Abdurrahman, *Mukâddime*, thk., Abdurrahman eş-Şeddâdî, ed-Dâru'l-beyzâ' 2005.

İBN KUTEYBE, *eş-Şî'r ve's-su'arâ*, thk., Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire 1377/1958.

İBN REŞÎK, Ebû Ali el-Hasen, *el-'Umde fi mehâsini's-şî'r, ve âdâbih ve nakdih*, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Beyrut 1401/1981.

İBN TABÂTABÂ, Ebu'l-Hasan, Muhammed bi Ahmed el-Alevî, *'İyâru's-şî'r*, thk., Abdulazîz b. Nâsır el-Mâni, yy., ts.

el-KURTÂCENNÎ, Ebu'l-Hasan Hâzım, *Minhâcu'l-bulağâ ve sirâcu'l'udebâ*, tkd., ve thk., Muhammed el-Hatîb el-Havce, Beyrut 2007.

KUDÂME b. Cafer, Ebû'l-Ferac, **Nakdu's-ş-ş-ır**, thk., Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, Beyrut, trs.

el-MA'ARRÎ, Ebu'l-'Alâ', **Rısâletu'l-gufrân**, şrh., Kâmil Keylânî, Mısır. trs.

el-MERZÛKÎ, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen, **Şerhu Hamâseti'bni Tammâm**, şrh., Ğarîd eş-Şeyh, Beyrut 1424/2003.

NÂZİK el-MELÂ'İKE, **Kadâya's-ş-ş-ır-ı-mu'âsır**, Mektebetu'n-nahda 1967.

el-KABBÂNÎ, Nızâr, **Mâ huve's-ş-ş-ır**, yy, ts.

et-TEVHÎDÎ, Ebû Hayyân, Ali b. Muhammed el-Abbâs, **el-Basâ'ır ve'z-zehâ'ır**, thk., Vedâd el-Kâdî, Beyrut 1408/1988.